

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Cyrilometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské výchovy

Aneta Wojdylová

Studijní obor: Sociální pedagogika

Dítě a rozvod – vliv rozvodu na život dítěte

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Mgr. Petra Potměšilová, PhD.

Olomouc 2018

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených zdrojů a literatury.

.....

Podpis autora práce

Děkuji doc. PhDr. Mgr. Petře Potměšilové, PhD., za odborné vedení práce a poskytování cenných rad, dále všem, kteří se podíleli na vzniku této práce, za jejich podporu, ochotu a vstřícnost při realizaci výzkumu.

OBSAH

ÚVOD	6
TEORETICKÁ ČÁST	7
1 Definice základních pojmů	7
1.1 Manželský svazek	7
1.2 Funkce rodiny.....	9
1.3 Aspekty rozvodu	11
2 Druhy rozvodu a Cochemský model	12
2.1 Rozvod konsenzuální	12
2.2 Rozvod sporný.....	12
2.3 Rozvod ztížený.....	13
2.4 Cochemský model	14
2.4.1 Cochemský model v praxi – rozhovor s Mgr. Pavlou Polákovou.....	15
3 Druhy svěřování dítěte do péče	17
3.1 Společná péče.....	17
3.2 Výhradní péče matky x výhradní péče otce	18
3.3 Střídavá péče	18
4 Vliv rozpadu manželství na dítě	20
4.1 Reakce dítěte na rozvod – emoce.....	20
4.2 Reakce dítěte – chování.....	22
5 PRAKTICKÁ ČÁST	24
5.1 Výzkumný problém.....	24
5.2 Výzkumný cíl	24
5.3 Metodologie	24
5.4 Výběr výzkumného vzorku	25
5.5 Metody sběru dat a techniky analýzy.....	25
6 Případové studie	27
6.1 Jonáš.....	27
6.1.1 Výstupy a závěr analýzy.....	28
6.2 Kristýna	29
6.2.1 Výstupy a závěr analýzy.....	30
6.3 Vojtěch	30
6.3.1 Výstupy a závěr analýzy.....	32

6.4 Kateřina	33
6.4.1 Výstupy a závěr analýzy	35
6.5 Závěr případových studií.....	36
Závěr	37
Seznam literatury a použitých zdrojů.....	38

ÚVOD

V minulých dobách byl rozvod manželství ojedinělou formou odloučení partnerů, avšak dnes se stal častým jevem v naší společnosti. Mnohdy rozvod manželství může na první pohled vypadat jako nekomplikovaný a současně lehký prostředek, jak uzavřít část společného soužití partnerů. Rozvod však s sebou nese nespočet situací, které budou muset manželé dořešit.

A právě proto je na místě otázka. Je rozvod nutným řešením situace? Kdo bude rozvodem zasažen nejvíce? Berou manželé na zřetel, jak se cítí jejich děti? Doba, ve které žijeme se naneštěstí vyznačuje rychlými změnami a neustálým shonem. A možná v důsledku neustálých změn se ukrývá to, co si vybírá mnoho obětí. Není snad v nynější společnosti, která je plná válčení mezi různými zeměmi, kriminálních činů, různých drog ani trochu místa pro šťastnou, spokojenou a zdravě fungující rodinu, kterou utváří rodiče a děti?

Bohužel mnoho manželů se v dnešní době rozvádí. Často kvůli tomu, že již nedokáží nebo nechtějí řešit nastalé problémy v jejich vztahu. Nemění na tom nic ani skutečnost, že v rozvádějících se manželstvích jsou také děti. Je rovněž dokázáno, že rozvod rodičů může u dětí zanechat negativní vlivy. Pro samotné dítě je nejlepší variantou, pokud se o něj starají oba rodiče dohromady. Když dítě o jednoho z nich přijde, je většinou ochuzeno o čerpání zkušeností, neustálý kontakt a o lásku druhého z rodičů. Je tedy nesmírně důležité, aby se i v době rozvodu manželé uměli mezi sebou domluvit na tom, jak své děti budou nadále vychovávat. Po rozvodovém řízení sice jejich manželství končí, ale jejich rodičovská zodpovědnost trvá. Dítě má nárok na vztah s oběma rodiči. Když se rodiče ale neumějí nebo dokonce nechtějí domluvit, musí se do rozhodování vložit soud. To bývá pro dítě a rovněž pro partnery o dost nepříjemnější řešení.

Cílem mé práce je částečně proniknout do problematiky samotného rozvodu a rovněž poukázat na vlivy, které rozvod na dítě má. S pomocí odborné literatury jsem usilovala o zachycení různých aspektů a také vlivů, které rozvod má na emoce a chování dítěte.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Definice základních pojmů

První kapitola mé práce se věnuje definici základních pojmů, kterými jsou manželství, rodina, její funkce a rozvod a jeho aspekty.

1.1 Manželský svazek

Manželství můžeme definovat mnoha způsoby. Základním znakem všech definic je právní hledisko. Manželství je společenská a právní instituce, jež vytváří legislativní základ pro rodinu.

Rodina se může nacházet také v nesezdaném soužití. Uzavření manželského svazku je však pro rodinu značnou výhodou, zejména pokud je partnerský vztah funkční a bezproblémový. Z právního hlediska je uzavření občanského sňatku výhodné a zlehčuje mnohá rozhodování (Matoušek, 2008).

Mičienka pod pojmem manželství vidí „Dobrovolně uzavřený a zákonem chráněný vztah muže a ženy, jehož hlavním účelem je založení rodiny a výchova dětí“(Mičienka, 2003, s. 77).

Je známo i mnoho jiných charakteristik manželství. Jak je však manželství definováno z hlediska právních norem České republiky? Níže popisuji manželství z právní stránky.

Dle zákona o rodině obsaženém v Občanském zákoníku, lze manželství definovat podle následujících paragrafů:

§ 655

Manželství je trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.

§ 656

(1) Manželství vzniká svobodným a úplným souhlasným projevem vůle muže a ženy, kteří hodlají vstoupit do manželství (dále jen „snoubenci“), že spolu vstupují do manželství.

(2) Sňatečný obřad je veřejný a slavnostní, činí se přítomnosti dvou svědků.

§ 657

(1) Projeví-li snoubenci vůli, že spolu vstupují do manželství, osobně před orgánem veřejné moci provádějícím sňatečný obřad v přítomnosti matrikáře, jedná se o občanský sňatek.

(2) Projeví-li snoubenci vůli, že spolu vstupují do manželství, osobně před orgánem církve nebo náboženské společnosti oprávněné k tomu podle jiného právního předpisu (dále jen „oprávněná církev“), jedná se o církevní sňatek.

§ 658

(1) Jedná-li se o občanský sňatek, jiný právní předpis stanoví, kdo je orgánem veřejné moci provádějící sňatečný obřad.

(2) Jedná-li se o církevní sňatek, je orgánem oprávněné církve osoba pověřená oprávněnou církví

§ 659

Manželství se uzavírá tak, že osoba jednající a orgán veřejné moci, anebo osoba, která jedná za orgán oprávněné církve, položí snoubencům jako oddávající otázku, zda spolu chtějí vstoupit do manželství, kladnou odpovědí obou snoubenců vznikne manželství. Manželství vznikne i jinak, je-li zřejmé, že snoubenci prohlašují svou sňatečnou vůli.

(Občanský zákoník, zákon č. 89/ 2012 sb., ve znění pozdějších předpisů)

Manželství můžeme uzavřít buď občanským sňatkem nebo církevním obřadem, nicméně v dnešní moderní době jsme svědky fenoménu partnerského soužití bez právního uzavření manželství.

1.2 Funkce rodiny

Rodinu lze z hlediska psychologie definovat, jako společenskou skupinu, jež je spojena pokrevními příbuzenskými vztahy či manželstvím, vzájemnou odpovědností a pomocí (Špaňhelová, 2010).

Pro Matouška je rodina místem uspokojování citových potřeb, místem přerozdělování ekonomických hodnot, místem konzumu a rekreace. Nová doba posílila význam rodiny, jako útočiště před veřejným světem. Rodina je více než kdy jindy protiváhou prostoru veřejného (Matoušek a kol., 2014).

Další definicí rodiny se zabývá Kraus a Poláčková, kteří ji chápou jako institucionalizovaný útvar nejméně tří osob, mezi nimiž existují rodičovské, příbuzenské nebo manželské vazby. Základem rodiny ve všech dosud známých společnostech je dyadický pár, to je muž a žena, což je nějaká forma manželství nebo partnerství. Rodina je tedy postavena na partnerství a výchozím znakem rodiny je existence alespoň jednoho dítěte bez ohledu věk (Kraus, Poláčková, 2001).

Pokud mluvíme o rodině je nutno krátce specifikovat rodinu nukleární. Nukleární, tedy základní rodinu tvoří otec, matka a jejich děti. Pokud hovoříme o dalších členech rodiny, jakými jsou např. strýc, bratranec, sestřenice, teta, jedná se o rodinu rozšířenou (Špaňhelová, 2010).

Další klasifikace rodiny je dle Krause na rodinu orientační (člověk v ní vyrůstá jako dítě) a prokreační rodinu (člověk ji sám zakládá) (Kraus, Poláčková, 2001).

Samotný obraz rodiny pochází z legitimacy, jakou společnost respektuje a uznává. Takto přicházíme k otázce, jestli je manželský svazek a udržení úplné rodiny potřebné ke zdravému vývoji dítěte. Nejspíš ano, ale dnešní generace se nedomnívá, že manželství je důležité. Proč si to myslí? Jsou snad znechuceni krachem manželství svých rodičů? Je na místě si uvědomit, že k celkovému naplnění rodinné funkce nestačí jen fyzická reprodukce, ale také reprodukce sociální způsobilosti. Právě v této zodpovědnosti se zřejmě skrývá strach a nechuť k uzavření manželství. Poslední dobou se zvyšuje počet dětí, které se narodily pouze do nesezdaného soužití. Funkčnost rodiny závisí také na vzájemné sounáležitosti a dosahování rodinných cílů (Špaňhelová, 2010).

Rodina je proto podstatnou součástí našich životů. Má za úkol ochraňovat a pečovat o všechny členy. Rodina musí také plnit nespočet dalších funkcí.

B. Kraus popisuje tyto funkce rodiny:

1) Biologicko – reprodukční – zabezpečuje udržení života početím a porozením nového člověka (nejde jen zplodit a přivést na svět dítě, ale zabezpečit mu všechny potřebné podmínky pro život a jeho další vývoj).

2) Sociálně – ekonomická – rodina je chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti, její členové se zapojují do výrobní i nevýrobní sféry v rámci výkonu určitého povolání, současně je rodina významným spotřebitelem, na němž závisí i trh – poruchy ekonomické funkce se projevují v hmotném nedostatku rodin, což v současnosti bývá důsledkem nezaměstnanosti a následně nemožností pokrýt životní náklady.

3) Socializačně – výchovná – rodina je první sociální skupinou, kde se dítě učí socializaci, přizpůsobovat se životu, osvojit si základní návyky, přijímat hodnoty. V dnešní době je však také třeba zdůraznit, že v rámci socializace působí mladší generace na tu starší (např. vnuk vysvětluje babičce, jak se používá počítač apod.).

4) Emocionální – zásadní a nezastupitelná, žádná jiná instituce nedokáže vytvořit citové zázemí, pocit lásky, jistoty, péče – tak jako rodina.

5) Ochranná (pečovatelská, zaopatřovací) – ta spočívá v zajišťování životních potřeb – biologických, hygienických a zdravotních nejen u dětí, ale i u dalších členů v rodině. Kraus tvrdí, že jestliže před rokem 1989 přejímal tuto funkci zčásti u nás stát – domovy důchodců, léčebny pro dlouhodobě nemocné, povinné preventivní prohlídky, očkování – část péče přechází od doby pádu komunismu zpět do rukou rodiny (preventivní zubní a lékařské prohlídky už neorganizují pro děti školy, pacient má větší spoluúčast na péči apod.).

6) Rekreační (relaxační) – rodina je místem pro zábavu. Rodina učí dítě základním návykům správného životního stylu tím, že jej naučí hodnotně strávit jeho volný čas, který by měla rodina strávit společně – je však otázkou, do jaké míry je v dnešní době využíván, zda není spíše substituován médii (Kraus, 2008, s. 81).

1.3 Aspekty rozvodu

Rozvod můžeme někdy chápat, jako jistý útěk před hádkami, rozpory, nedorozuměními v manželském soužití a uzavření určitého období našeho života s novou pozitivní perspektivou do budoucnosti.

Často se však stává, že i přes veškerá očekávání se partneri nedočkají tolik vytoužené změny v jejich životech. Právě kvůli nenaplněným očekáváním dochází velice často k depresím, frustraci a velkému stresu. Navzdory tomu je rozvod za poslední léta vyhledávaným řešením krizí v manželství.

Když pár dojde do situace, kdy je pro něj rozvod jediným řešením, musí se připravit na nemalá rozhodnutí, která musí udělat. Na prvním místě by vždy mělo být dítě a rozhodnutí jeho rodičů by ho mělo co nejméně zasáhnout. Pro někoho to může být nepředstavitelné, ale manželé často zajímá víc jejich podíl majetku než samotné děti a rozhodování o jejich následné výchově a péči. Navzdory tomu jde o rodiče, kteří své děti bezmezně milují. V dnešní době se mnoho rozvádějících párů přiklání k variantě, že dítě zůstane ve výhradní péči své matky (Warshak,1995).

Do 19. století měli výhradní právo na výchovu svého dítěte pouze otcové. Nicméně v tomto období se na menší děti začali lidé dívat jako na jedince se zvláštními potřebami, jež mohou uspokojit pouze matky dětí. Díky tomu se děti, které ještě nedovršily věku sedmi let, svěřovaly do výchovy matek. Tento nový přístup se do dějin opatrovnictví zapsal, jako „*presumpce útlého věku dětí*“.

„Zpočátku měla *presumpce útlého věku dětí* funkci svěřovat malé děti matkám pouze na dočasnou dobu. Když děti dosáhly věku 4 nebo 5 let byly navraceny do péče otcům. Nové směrnice však uvedly, že takové uspořádání výchovy nemusí být trvalé, ale může se časem měnit podle toho, jak se mění potřeby dítěte“ (Warshak, 1995, s. 43).

Tato tehdy revoluční myšlenka dala první impuls ke svěřování dětí do opatrovnictví matek.

2 Druhy rozvodu a Cochemský model

V této kapitole jsem se pokusila nastínit několik druhů rozvodu – rozvod konsenzuální, sporný a ztížený. Dále jsem zde věnovala pozornost poměrně nové praxi, jež pomáhá v komunikaci všem zúčastněným, kterých se rozvodového řízení týká, tedy Cochemské praxi.

2.1 Rozvod konsenzuální

Dle ust. § 757 občanského zákoníku je rozvod konsenzuální (dohodou), možný pouze se souhlasem obou stávajících manželů. Dle zákona je nutno, aby manželství trvalo minimálně jeden kalendářní rok a nejméně 6 měsíců spolu nežili. Nejdůležitější však je, aby se jeden partner k druhému k návrhu na rozvod připojil. Pokud se tak stane, soud většinou nezkoumá, zda manželé spolu fakticky žijí ve společné domácnosti a rovněž není zapotřebí uvést pravý důvod rozpadu manželství (zákon č. 89/2012, Nový občanský zákoník).

Pokud se v manželství nachází dítě, je nutno především upravit poměry dítěte po celou dobu rozvodu. Rodiče mají právo na předložení vlastní dohody o úpravě poměrů dítěte, jakými je např. styk dítěte s rodičem, výše navrhovaného výživného atd. Pokud k takové dohodě nedojde, je další variantou soudní řízení, které se zabývá opatrovnictvím. Soud většinou určí kolizního opatrovníka, s velkou pravděpodobností však dojde k následnému šetření v rodině. Toto šetření může být pro samotnou rodinu velmi nepříjemné, jelikož posléze může být nařízena poradenská péče či dojit k vyhotovení znaleckých posudků pro soud (Řezníček, 2016). Po úpravě poměrů péče o dítě přichází na řadu dohody o majetkovém vyrovnání obou manželů, popřípadě o vyživovací povinnosti jednoho z partnerů vůči druhému.

Ve chvíli, kdy manželé výše jmenované náležitosti splní, může proběhnout soudní řízení (většinou jde o jedno stání, pokud se manželé vzdají práva na odvolání) při němž jsou rozvedeni.

2.2 Rozvod sporný

Při rozvodu sporném zjišťuje samotný soud podle ust. § 755 občanského zákoníku příčiny rozpadu manželství. Zajímá ho především v jaké fázi rozpadu se manželství nachází, zda je opravdu hluboce rozvráceno, tedy trvale s žádnou možností jeho znovuoobnovení. Dále

je předmětem zkoumání pravý důvod rozvratu manželství, který vedl k samotnému podání žádosti o rozvod (zákon č. 89/2012, Nový občanský zákoník).

Výše jmenované skutečnosti lze zjistit pouze výsledkem každého z partnerů a zajištěním obou tvrzení. O sporném rozvodu můžeme hovořit pouze tehdy, pokud jeden z manželů s touto žádostí nesouhlasí nebo dále nesouhlasí s jinými úpravami jako je např. úprava poměrů k dítěti či vyživovací povinnost.

Soud v případě, že v manželství figuruje dítě, jmenuje kolizního opatrovníka nezletilého. Většinou se tímto opatrovníkem stává OSPOD (Orgán sociálně-právní ochrany dětí). OSPOD jedná v nejlepším zájmu dítěte a soud ho velmi často pověří, aby provedl s dítětem a jeho rodiči rozhovor a vyšetřil situaci v rodině. Po šetření vyhotoví OSPOD zprávu, ke které soud při rozvodu většinou přihlédně. Pokud soudu nestačí zpráva OSPODU nebo chce provést i jiné šetření, mohou být do řízení přizváni také soudní znalci, kteří vyhotoví znalecké posudky ať na samotné rodiče nebo děti.

Průměrná doba takového opatrovnického řízení u nás trvá cca 2 roky. Může být však i několikanásobně delší. V takových případech zaleží především na tom, jak jsou soudy zatíženy a kolikrát se manželé odvolají. Nicméně je nutno říci, že takové protahování rozvodu má neblahý vliv jak na partnery samotné, tak především na dítě (Řezníček, 2016).

2.3 Rozvod ztížený

Dle ust. § 755 odst. 2 nového občanského zákoníku se o rozvodu ztíženém hovoří tehdy, pokud se jeden z manželů rozvést nechce. V takové situaci může dojít i k tomu, že soud manželství nerozvede a navrhne manželům, aby se ještě pokusili o obnovu jejich manželství (zákon č. 89/2012, zákoník, Nový občanský).

Děje se to zejména tehdy, když by jednomu z partnerů (zpravidla partnerovi, který rozvod nezapříčinil) hrozila nějaká zvlášť závažná újma. Mimo jiné tento stav může nastat také pokud se oba manželé starají o dítě s postižením, které potřebuje pomoc obou rodičů.

Soud však manželství i navzdory těmto okolnostem rozvede pod podmínkou, že spolu manželé nežijí více než tři roky. Rovněž je u tohoto typu rozvodu nutné doložit příčiny rozvratu manželství (Řezníček, 2016).

2.4 Cochemský model

Jak již víme, rozvod je pro rodinu ve většině případech velkou ranou. Lidé, kteří se dříve milovali, spolu mnohdy nedokáží promluvit ani slovo nebo se naopak neustále slovně atakují. Trápí je pocit bezmoci nad zmařilým manželstvím, které už nelze nijak zachránit. Často jsou tak pohlceni svými emocemi, že si ani neuvědomují, že rozpad jejich vztahu netrápí pouze je samotné, ale také jejich dítě. Právě dítě prožívá tuto situaci ještě intenzivněji. Přichází totiž o veškeré jistoty, které do té doby ještě mělo. V této chvíli je velice důležité, aby oba manželé, ať už jsou jejich vztahy jakékoliv, nepřestali fungovat jako rodiče. Právě na pomoc prožít dítěti rozvod s co nejmenší újmou, se zaměřuje Cochemský model.

Cochemský model, též často nazýván, jako Cochemská praxe se vytvořil v letech 1992–1993 v německém městě Cochem – Zell. „Jde o sesíťovanou spolupráci odborných profesí účastných na rodičovských sporech, zejména při rozvodu“ (Rudolph, 2009).

Cochemský model si klade za cíl dojít v zájmu dítěte k urovnání konfliktu rodičů a společnými silami dojít k vyřešení situace. Jde především o to, i kdyby pouze v případech těch nejmenších zájmů dítěte, znovu dovést rodiče ke vzájemné komunikaci. Způsob práce a úředního jednání se zaměřuje na časnou, a tudíž i preventivní intervenci v těchto konfliktech (Rudolph, 2009).

Jestliže není možné počáteční mimosoudní a taktéž rychlé navržení řešení, sepíší právníci obou rodičů pozice svých mandantů a ty následně předají do rukou soudce, který posléze do dvou maximálně tří týdnů stanoví datum prvního soudního jednání. Na tomto jednání budou přítomni oba manželé, jejich právníci a rovněž odbor péče o dítě. Písemná podání protistrany a ani odboru péče o dítě nejsou účastníci povinni dokládat. Odbor péče o dítě totiž rodinu před stáním kontaktuje a je mu tudíž známá aktuální rodinná situace. Při tomto soudním líčení mají obě strany možnost popsat, v jaké pozici se nachází a také své zájmy, popřípadě potřeby.

Jestliže manželé nedojdou k ani sebemenší shodě, jsou bezodkladně po líčení, na němž se určí termín dalšího stání, poslání do poradny. Poradna začne okamžitě vypracovávat poradenský koncept. Druhou možností v této sporné situaci je namísto poradny zapojení soudního znalce, který by měl aktivně a cíleně jednat. Tyto postupy, které jsou praktikovány napříč různými profesemi, výrazně zmírní vzniklý konflikt (Rudolph, 2009).

2.4.1 Cochemský model v praxi – rozhovor s Mgr. Pavlou Polákovou

Vzhledem k tomu, že Cochemská metoda není v České republice příliš známá, rozhodla jsem se uskutečnit rozhovor s paní psychologičkou Mgr. Pavlou Polákovou. Paní Poláková se ve své práci v centru psychologické pomoci a rodinné poradně právě této metodě aktivně věnuje. Níže je přepsán náš společný rozhovor.

1) Kdy a kde se Cochemská praxe zrodila?

Cochemská praxe se zrodila v letech 1992-1993 v Německu, konkrétně ve městě Cochem – Zell.

2) Provozuje se v německých mluvících zemích běžně?

Nejen v německy mluvících zemích, ale také například ve Velké Británii nebo dokonce v Japonsku se již stává běžnou praxí.

3) Jak spolupráce v rámci Cochemského modelu probíhá?

Jde především o to, aby si všechny zainteresované složky uvědomily, že jsou si rovnocenné. Všichni zástupci musí jednat vždy s úmyslem dojít k nejlepšímu řešení pro dítě. Především je nutné pro dítě zachovat oba rodiče, i když oni spolu už žít nechtějí.

4) Kdo vše se v rámci Cochemského modelu může zapojit?

Při rozvodovém řízení a v rámci Cochemu mohou spolupracovat vlastně všichni: advokáti, odborní pracovníci, odborná pracoviště, OSPOD, psychologové, soudci a různí mediátoři. Pole působnosti zůstává otevřené. Může se zapojit kdokoli, kdo se problematikou rozvodového řízení zabývá.

5) Co je podstatou Cochemské praxe?

Podstatou této praxe je multidisciplinární spolupráce. Pro mne osobně je podstatou změna přístupu rodičů vůči jejich sporu. Není to o tom, rozhodnout za ně. To ne. Ani o tom říct: Já jsem odborník, který má zkušenosti a vím nejlépe, co je pro Vás a Vaše dítě nejlepší.

Je to o tom, říct, vy jste rodiče, Vy se musíte pokusit najít to nejlepší řešení, ne pro Vás, ale pro Vaše dítě. A co je důležité?! Fungovat jako tým!

6) Je právní systém v České republice nastavený na Cochemský model?

Myslím si, že právní systém je nastavený na Cochemský model, ale myšlení lidí na něj připravené není. Při mých sezeních často rozvádějící páry mluví jen o sobě. Jen já. Nicméně musí se naučit myslet především v zájmu dítěte. A právě v tomto se jejich myšlení musí přeměrovat.

7) Využívají v České republice rozvádějící páry tento model?

Většinou vyhledávají poradenství a při něm je jim tato spolupráce nabídnuta. Vzájemná spolupráce v rámci Cochemu jim také pomáhá vyrovnávat se s útrapami rozvodu.

Z rozhovoru s paní psycholožkou Mgr. Polákovou plyne, že Cochemská praxe může být při řešení, jak uspořádat poměry dítěte po rozvodu velmi účinná. Vzhledem k tomu, jak je pro dítě rozvod rodičů obtížný, díky Cochemskému modelu, může dojít k vzájemné spolupráci obou rodičů s úmyslem docílit nejlepšího řešení pro jejich dítě. Úskalím při realizaci této metody v praxi je však, jak sama paní psycholožka zmiňuje, myšlení lidí. Rozvádějící páry totiž často myslí pouze na to, co je lepší pro ně, ale už zapomínají, že jde především o to, co je dobré pro jejich dítě.

3 Druhy svěřování dítěte do péče

V této kapitole jsem se zabývala různými druhy svěřování dítěte do péče. Zmínila jsem zde společnou péči, výhradní péči matky, výhradní péči otce a péči třetí osoby.

3.1 Společná péče

Společnou péči rodičů o dítě po rozvodu doporučuje mnoho odborníků. Má se za to, že dítě díky této péči méně pocítuje dopad rozvodu svých rodičů. V zákoně není pojem společné péče obou rodičů nijak upřesněn, avšak v právních teoriích nachází shodu v jejich obsahu.

Společnou péčí se rozumí, že soudní orgán nevydá žádné určité rozhodnutí o svěřeni dítěte do péče jednoho z rodičů. Ze soudního nařízení pouze vyplývá, že se dítě svěřuje do společné péče obou rodičů (§ 907 odst. 1).

Položíme – li však například patnácti lidem otázku, co si představují pod společnou péčí o dítě, pravděpodobně nám každý z nich odpoví jinak. Ze všech ostatních typů porozvodových úprav o dítě, v nás vyvolává právě pojem společná (často nazývaná sdílená) péče nejvíce otázek. Jeden ze zdrojů těchto nejasností tkví v rozdílu mezi společnou péčí *dle zákona* a společnou péčí *fyzickou*. I když otcové mívají větší šanci na svěřeni dítěte do společné péče, matky nadále zůstávají upřednostňovanými vykonavateli péče *fyzické* (Warshak, 1996).

Společná péče ve smyslu zákona znamená, že jsou oba rodiče oprávněni rozhodovat v důležitých záležitostech svého dítěte. Tyto záležitosti se týkají především vzdělávání, léčení a účasti na veřejných a náboženských aktivitách. V některých případech si rodič dítěte svou autoritu vyčlení pouze na určitou oblast, ve které si přeje rozhodovat výhradně on sám, to vše je ale možné pouze po vzájemné dohodě (Warshak, 1996).

Dále bych chtěla vysvětlit výše jmenovanou společnou péčí *fyzickou*. Společná péče *fyzická* (také nazývána *společná péče včetně bydlení*) znamená, že pobyt dítěte v domově každého z rodičů je rovnoměrně vyvážen (Warshak, 1996, s. 149).

Rovnoměrnému vyvážení se rozumí, že dítě střídá domácnost otce i matky tak, aby s každým z nich trávil zhruba stejnou dobu. Jsou ale známé také výjimečné případy, kdy se takto střídají rodiče a dítě tudíž zůstává v jedné domácnosti.

At' tak či onak, velké množství párů si společnou péči vybírá zejména proto, aby minimalizovali dopad rozvodu na život jejich dítěte. Bohužel je smutným faktem, že některé páry spolu nechtějí rozhodovat o dítěti stejným dílem, což často vede k výhradní péči jednoho z rodičů.

3.2 Výhradní péče matky x výhradní péče otce

Výhradní péče se za posledních několik let stala velmi ožehavým tématem. Je tak diskutovanou zejména proto, že v porozvodovém uspořádání je dítě ve většině případech svěřeno do péče matky, což otcové berou jako diskriminaci. Je ale nutno znovu říci, že tomu tak nebylo vždy.

Jak jsem již zmínila ve své práci, postavení ženy, jako matky se z historického pohledu velmi změnilo. Až do začátku 20.století měli výhradní právo na výchovu dítěte pouze otcové. S vývojem společnosti se tento postoj změnil. V současnosti jsou děti po rozvodu mnohem častěji svěřovány do výchovy matce. Warshak (1996) tento jev popisuje, jako *kult mateřství*.

Jednou z těžkostí výhradní péče matky či otce je, že musí najít způsob, jak zastat funkci živitele, a přitom dostatečně pečovat o své dítě (Smith, 2004). Je také známo, že po rozvodu některým ženám klesne životní úroveň, jelikož začínají svůj život znovu bez druhého příjmu. Pokud se tak stane, velmi často žena navštěvuje i dvě zaměstnání, aby nestrádalo po finanční stránce dítě ani ona (Plňava, 1994).

Dítěti ve výhradní péči otce nebo matky také dělá stále větší problém osvojování mužské nebo naopak ženské role. Proto je důležitým aspektem pravidelné navštěvování rodiče, který s dítětem ve společné domácnosti nežije. Dítě si tak může nadále osvojovat tyto role a prožívat s rodičem jeho všední život (Matějček, Dytrych, 2002).

3.3 Střídavá péče

Střídavá péče se hned po společné péči považuje za nejlepší variantu porozvodového uspořádání rodiny. Matějček a Dytrych (2002) dokonce tuto péči shledávají, jako nejlepší možný typ péče po rozvodu, především proto, že manželé, kteří se rozvedli uznávají zachování a volné pokračování rodičovského vztahu vůči dítěti.

Forma styku rodiče s dítětem a rovněž časový rozsah záleží pouze na vzájemné dohodě obou stran. Dá se říct, že pro dítě se „téměř“ nic nemění, až na společnou domácnost, ve které doposud žili oba rodiče. Při tomto typu péče, je ale především důležité, aby oba rodiče byli schopni vzájemné spolupráce a snažili se vycházet si vstříc.

Předpokládá se také, že rodiče budou bydlet nedaleko od sebe, aby si dítě nemuselo zvykat na nové prostředí např. ve škole a zároveň neztratilo kontakt s druhým rodičem.

Jako vše, tak i střídává péče se setkává s pozitivními i negativními ohlasy. Odpůrci střídavé péče uvádějí, že na dítě v kojeneckém věku má střídává péče špatný vliv, jelikož dítě musí střídat domovy. Právě u takto malého dítěte je v prvních měsících velmi důležitá stálost sociálního prostředí. Dalším ztěžujícím prvkem střídavé péče v tomto věku je rovněž znesnadnění matce kojit dítě (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Navzdory všemu se střídává péče doporučuje, jako jedna z nejlepších možností porozvodové péče.

4 Vliv rozpadu manželství na dítě

Zde jsem se věnovala reakcím dítěte na rozpadající se manželství rodičů z hlediska jeho chování a emocí.

4.1 Reakce dítěte na rozvod – emoce

Bohužel je známo, že rozvodem rodičů dítě o mnohé přichází. Většinou je dítě soudem přiděleno do výchovy své matky, takže přichází o každodenní styk s otcem a také jistým způsobem i s matkou. Rozvod totiž často zapříčiní, že matky tráví o dost víc času v práci, aby dítě po finanční stránce téměř nepocítilo odchod jednoho z rodičů. Dítě ale může strádat i ztracením kontaktu s dalšími příbuznými např. s prarodiči druhého z manželů. Rozvod může také zapříčinit, že dítě ztratí místa, na která bylo zvyklé.

Často se u dětí, jejichž rodiče prochází rozvodovým řízením objeví posttraumatická krize. Dítě zahltní strach z rozpadu jeho rodiny a nastanou u něj velké změny kvůli měnícímu se chování okolního prostředí. Strach a obavy, které ho zahltní, mají počátek v jeho nitru. Dítě se stává častěji bezmocnějším než kdykoli předtím a doprovází je obavy z odloučení jeho rodičů (Fidgor, 2001).

Přichází také o pocit jednotnosti jeho rodiny, jak jej do rozvodu znalo. Mimořádně stresující je, že odloučení rodičů změní věci, na které do té doby bylo dítě zvyklé a bralo je jako samozřejmost. Například to, že rodiče vždy jsou a vždy budou pořád někde nablízku (Warshak, 1995).

Většina dětí se s rozvodem časem smíří a prožije v mezích bezstarostné dětství. I když je to mrzí, se ztrátami, jež rozchod rodičů způsobily se vyrovnají a přijmou novou reorganizaci rodiny, která je teď pod dvěma střechami. Přizpůsobí se i tomu, že se v jejich životě objevují i další dospělí (Smith, 2004).

Jistá část dětí ale k takovému přizpůsobení nedojde. Rozvod na nich zanechá psychická zranění, která se těžko hojí i po delším čase. Příkladem takového nevyrovnání se, jsou poruchy a změny nálad. Projevy mohou být různé – může jít o deprese, úzkost či smutek. „Zda dítě bude nebo nebude depresivní je dáno více okolnostmi. Avšak za jinak stejných podmínek platí, že čím větší ztráta pro dítě je, tím je náchylnější k depresi, ať již v dětství nebo později v životě“ (Warshak, 1995).

Dalším neméně důležitým pocitem, je strach dítěte, že rozvodem ztratí jednoho z rodičů. Dětský smutek je jednou z nejpatrnějších emocí, kterou zažívá dítě z rozpadající se rodiny. Smutek dítěte se vyznačuje především neutuchajícím pláčem. Zřetelné jsou u něj návaly smutku, které ho zasáhnou a brání mu v přemýšlení nad něčím jiným. Stává se také, že se smutek změní ve vztek. Bezmoc, nemožnost změnit zásadní záležitosti týkající se jeho rodiny jdou často ruku v ruce se vztekem (Warshak, 1995). Nelze než konstatovat, že neustále protahované spory, ať díky jednomu nebo druhému rodiči, jsou pro dítě velmi škodlivé. Dítě, které nemá častý kontakt s druhým rodičem, na něj zapomíná, vzájemně se odcizují, a tak čas hraje proti rodiči, který má rodičovskou zodpovědnost, jejímž obsahem je právo svoje dítě vychovávat.

Již před rozchodem rodičů se vztek v dítěti hromadí. Dítě cítí vztek na rodiče, zejména kvůli tomu, že již dlouho nereagovali na jeho potřeby. Pro dítě je totiž mnohem snazší cítit vztek než smutek, jelikož lidé častokrát reagují až na samotný vztek.

„U dětí může vztek maskovat pocit, že o ně nikdo nestojí. Dítě si může myslet „Kdyby jim na mně záleželo, nerozvedli by se,“ nebo: „Kdyby mě měli doopravdy rádi, neignorovali by moje přání. Nikdo mě neposlouchá“ (Smith, 2004, s. 53). Z takových poznatků dítě přejímá pocit, že rodičům je ukradené a cítí jistou nespravedlivost, protože jiné děti mají normální rodinu, kde je přítomen otec i matka.

Když se cítí ublížené nebo dokonce nemilované, své vnitřní pocity přenáší na druhého a často jej rozhněvá. Pokud je rozvod rodičů přisuzován nevěře ze strany otce, zloba, která dítě ovládne míří na jeho novou partnerku. Je si totiž vědomo, že pokud by se zlobilo na otce, nemusel by s ním chtít trávit čas.

Jednou z dalších znatelných emocí je dětská závist. Tu může dítě cítit vůči ostatním dětem, které vychovávají oba rodiče, takže s nimi mohou být kdykoliv chtějí. Chlapci si mnohdy představují, jak jiní otcové se svými syny hrají fotbal, chodí na zápasy atd. Dívky si zase představují, jak jiné maminky jsou se svými dcerami velké přítelkyně. V takovou dobu dítě může nabýt dojmu, že je méněcenné ve srovnání se svými vrstevníky. Proto je nesmírně důležité, aby oba rodiče pracovali na jejich vztahu i po rozvodu. (Smith, 2004)

4.2 Reakce dítěte – chování

S rozvodem musí dítěte přijmout i fakt, že samotný rozvod je záležitostí dospělých a že jim může zcela důvěřovat, že celou situaci vyřeší. Často děti hovoří o jakémisi pocitu viny, že nedokázaly zabránit rozvodu jejich rodičů. Velmi je trápí, že není v jejich silách nalézt řešení – to by však nikdy nemělo být jejich úkolem.

Množství dětí zažívá po rozvodu tak rozporuplné emoce, že je pro jejich rodiče mnohdy těžké je pochopit. Nyní se zřetelnou radostí běhají a pokřikují s kamarády, ale za pár okamžiků pláčou a topí se ve smutku. Po chvíli přijde další změna a děti jsou protivné a zlobí. Ti rodiče, kteří jsou svědky, takového chování svého dítěte, jsou velmi zmatení a neví co čekat (Smith, 2004).

Je na místě si říci, že reakce dívek a chlapců jsou jiné, ačkoliv se jedná o stejnou situaci. Zpravidla se má za to, že chlapci se s odloučením rodičů srovnávají hůře. V pubertě však může dojít ke změně. Mnoho chlapců je citlivějších. V oblasti chování se u chlapců problémy nevyskytují jen kvůli rozvodu. Jádrem se většinou stává zpřetrhání vazeb mezi otcem a synem, kdy otec ztrácí snahu se se synem dál vídat. Chlapec, tak přijde o mužský vzor, do doby, dokud si matka nenajde jiného přítele. V tomto to mají dívky o něco jednodušší. Po rozvodovém řízení zpravidla zůstávají v péči matky, takže o svůj vzor nepřichází (Smith, 2004).

Ukázkovou reakcí dítěte z rozvedené rodiny je lhostejnost. Pro dítě se stává tou nejsnazší možností, jak se vyrovnat s porozvodovou situací, která jej trápí. Lhostejnost má ale velice blízko k nenávisti. Reakce dítěte jsou v každém věku odlišné. Má se za to, že do pěti let věku je dítě extrémně zranitelné. Třetina všech dětí, které si prošly rozvodem rodičů jsou mladší pěti let, nicméně této zdatně velké skupině se často nedostane takové pomoci, jaké by si zasloužilo. Děti v takovém věku bývají podrážděné, málo spí nebo se u nich objevují noční můry. Přichází o sebedůvěru a pochybují o sobě. Na děti v období mladšího školního věku má rozvod ještě větší a intenzivnější dopad. V tomto období je rodina pro dítě jednou z nejdůležitějších věcí na světě. Ztráta jednoho z nich proto dítěti způsobuje zmatek, nejistotu a také žal.

Dospívající dítě se musí především vyrovnat samo se sebou. Dospívání je totiž tím nejsložitějším a nejtěžším obdobím, a to především u dívek. Tato věková kategorie je tou nejrizikovější skupinou, jejich pocity jsou totiž rychle měnitelné.

Ke změnám dochází také v oblasti jejich představ o rozvodu rodičů. Velice často dochází k tomu, že si za něj připisují vinu. „Dospívající mladí lidé jsou velmi zranitelní, protože se rmouí stejně jako děti, ale současně už začínají chápat svět dospělých, neboť se sami považují za dospělé. Obávají se také, zda dokážou v budoucnosti navázat důvěrné vztahy a zda budou někdy šťastní“ (Smith, 2004). Zpravidla reagují na rozpad rodiny lépe dívky než chlapci.

Může se stát, že pocítí nezáměr ze strany otce a poté začnou nesnášet všechny muže. Také se u nich objevuje množství vztahových a psychických problémů (Pavlát, 2011). Dospívající jedinci mohou pocítit rovněž stud, před sexuálním vztahem jednoho z rodičů a jeho novým partnerem. Co se týče srovnání s dětmi z úplných rodin, dosahují nižšího vzdělání a častokrát jsou závislí na podpoře státu (Pavlát, 2011). Snadno je rozhněvají drobnosti, nevěří tomu, že budou někdy šťastní a jejich sebevědomí klesá.

Z výše uvedeného vychází obrovské problémy se soustředěním, jež se posléze mohou odrazit na studijních výsledcích. Zejména adolescenti vyrůstající v neúplné rodině mají horší školní výsledky a nižší studijní ambice. Je zde dvakrát větší pravděpodobnost, že nezískají středoškolské vzdělání. Avšak většina z nich střední školu nakonec zvládne (Pavlát, 2011).

5 PRAKTICKÁ ČÁST

Pro výzkum byli vybráni čtyři participanti z rozvedených rodin. Tato část práce se bude zabývat stanovením výzkumného problému, výzkumným cílem, metodologií a rovněž případovými studii vybraných jedinců. Dále zde bude provedena analýza výzkumného šetření a závěr.

5.1 Výzkumný problém

Výzkumným tématem této práce je rozvod rodičů a jeho vliv na dítě. Především, jak jedinec celou tuto situaci vnímá. Hlavní otázkou výzkumu je, jaký má rozvod v rodině dopad na život dítěte. V souvislosti s tímto, také nastává otázka, zda se jedincův život v průběhu rozvodu a po něm nějakým způsobem změnil.

5.2 Výzkumný cíl

Záměrem této části bylo přiblížit, jak dítě rozvod rodičů prožívalo a jaký vliv na něj samotný rozvod měl. Zejména mě zajímalo, které emoce jedinec pociťuje a jaké chování a postoje v rámci rozvodu rodičů zaujal. Vzhledem k tomu, jak je každý případ specifický, neurčila jsem dopředu žádné hypotézy. Jsem toho názoru, že emoce, chování a postoje dítěte, které si prošlo rozvodem v rodině, jsou tak různorodé, že je nelze zobecňovat. Cílem výzkumu tedy bylo nahlédnout, porozumět a interpretovat, jak každý participant prožíval rozvod svých rodičů

5.3 Metodologie

Pro tento výzkum byl vybrán kvalitativní přístup s designem případové studie. Případová studie se řadí mezi často využívané strategie kvalitativního výzkumu a jejím smyslem je podrobné prozkoumání a porozumění pouze jednomu nebo jen několika málo případům (Švaříček, Šed'ová a kol. 2007). Prvním krokem bylo stanovení výzkumného tématu a zformulování otázek. Poté následovalo určení metody sběru dat, určení výzkumného vzorku a vymezení etických kritérií. Etická pravidla nebyla pouze formální částí výzkumu. Jelikož se jednalo o velmi osobní výpovědi, byli oslovení několikrát ujištěni o jejich anonymitě. Všechny výzkumné postupy byly participantům rovněž vysvětleny, zejména zvukové nahrávání našeho rozhovoru. Data získaná při rozhovoru byla připravována pro

následnou analýzu. Účelem analýzy nebylo generalizování případů, ale ponechání jedinečnosti každého případu a nahlédnutí do života dětí z rozvedených rodin.

5.4 Výběr výzkumného vzorku

V rámci výzkumu byl výběr participantů proveden prostřednictvím záměrného výběru, což znamená, že participanté byli vybráni cíleně podle jistých kritérií. Jde tak o cílené vybírání participantů, kteří tyto kritéria splňují a jsou ochotni se výzkumu zúčastnit (Miovský, 2006).

Pro výzkum byli vybráni 4 již dospělí participanté z mého blízkého okolí. Záměrně nebyli zvoleni úplně neznámí jedinci, jelikož pro rozhovor na takto choulostivé téma, je dle mého názoru potřeba bližšího vztahu mezi výzkumníkem a participantem.

Výběr participantů byl z řad dospělých osob, které rozvod rodičů prožívaly v různých vývojových stádiích dítěte – předškolní věk, mladší školní věk, puberta a adolescence.

5.5 Metody sběru dat a techniky analýzy

Pro svůj výzkum jsem využila metodu polostrukturovaného rozhovoru. Dle Miovského je metoda moderovaného rozhovoru jednou z náročných technik sběru dat při výzkumu. Rovněž tvrdí, že jde o jeden z nejvýhodnějších způsobů, jelikož moderovaný rozhovor se skládá ze dvou metod – pozorování a rozhovoru (Miovský, 2006).

Data byla získána v první řadě na základě dlouholetého vztahu mezi participantem a výzkumníkem. Další metodou při sběru dat byla metoda polostrukturovaného rozhovoru, při kterém měl účastník výzkumu dostatek prostoru pro své odpovědi. Otázky, které jsem volila se týkaly doby před rozvodem, během něj a také po něm.

Rozhovor byl realizován na základě stanovení výzkumného problému a pečlivém prostudování rozvodové problematiky dle odborné literatury. Veškeré rozhovory s participanty se uskutečňovaly na místech, které pro ně byly příjemné. Délka rozhovoru s účastníkem výzkumu se pohybovala okolo 60–80 minut. Vše se odvíjelo od jeho množství a množství zapamatovaných informací. Výpovědi účastníků jsem s jejich souhlasem nahrávala na diktafon, a dále jsem si během rozhovoru dělala spíše poznámky k odpovědím, které mě něčím upoutaly.

Takto zaznamenané výpovědi participantů jsem následně zpracovala do případové studie. Po vzájemné domluvě s účastníky výzkumu jsem v případových studiích pozměnila jména, aby byla zachována anonymita jejich výpovědí

Analýzu jsem provedla za pomoci kódování, kdy výzkumník data systematicky prochází a za cíl si stanovuje klasifikovat jednotlivé části dat. Následně se zjištěné výsledky analýzy snaží interpretovat, jako celistvý příběh.

Díky sběru dat a jejich analýze se výzkumník dozvídá více o zkoumaném případě a rovněž hlouběji porozumí danému tématu, mimo jiné také hledá odpovědi na jim stanovené výzkumné otázky. Pozorně znovu prochází nová data a klade si další nové otázky a získává data nové, aby našel nové odpovědi (Hendl, 2008).

6 Případové studie

6.1 Jonáš

První případovou studií je Jonáš. Jonáš je 17letý chlapec, který studuje střední školu s technickým zaměřením. Participant se narodil a žije v centru většího města. Jeho matka je učitelkou na základní škole a otec je mistrem v místní továrně.

Rozvod rodičů Jonáše potkal v pěti letech, předtím žil s matkou a otcem ve společném bytě. V té době došli participantovi rodiče k rozhodnutí, že své manželské soužití ukončí.

Důvodem ukončení manželství byla nevěra ze strany matky. Jonáš si pamatuje z doby před rozvodem rodičů, že otec jednou přišel domů v podnapilém stavu s natrženým obočím, což ho vyděsilo. Následně mezi manželi vypukla hádka, které participant vzhledem k věku nerozuměl. O několik let později mu babička sdělila, že se otec poranil při rozepři s matčíným tehdejší milencem.

Pár dní po hádce odešla matka s Jonášem ke svému milenci. Participant nerozuměl tomu, proč bydlí u cizího muže, nerozuměl ani tomu, proč není se svým tátou a jestli ho ještě uvidí. Jak sám tvrdí, bál se, že už svého tátu neuvidí, a proto často plakal. Matka Jonášovi sdělila, že s otcem spolu už nebudou, protože si nerozumí, ale on se s ním zanedlouho setká. Poté mu vysvětlila, kdo je pro něj do té doby neznámý muž. Když participant konečně navštívil svého otce byl svědkem jeho rozhovoru s právníčkou. Po jejím odchodu otec Jonášovi řekl, že nyní bude bydlet s matkou, ale až bude starší, může si vybrat s kým chce žít.

Jelikož se otec s krachem manželství velmi špatně smířoval, často participanta proti matce štvál. Pětiletý chlapec v tu chvíli nevěděl, jak se chovat nebo co má říkat, protože svou matku měl rád, ale také měl moc rád svého otce.

Po rozvodu rodičů byl Jonáš svěřen do výhradní péče matky, ta s ním zůstala bydlet u nového partnera. S otcem se chlapec stýkal každý víkend. Z doby po rozvodu si Jonáš pamatuje, že na sebe rodiče byli zlí a téměř spolu nekomunikovali. Bál se před otcem mluvit o matce a před matkou zase o otci, aby předešel občas i hanlivým nadávkám jednoho na druhého. Jak sám tvrdí, po otci se mu často stýskalo, protože věděl, že je doma sám, kdežto on je s mamkou a Romanem (partner matky).

Jonáš si na nového partnera matky zvykl velmi rychle „Měl jsem ho rád, hrál si se mnou a byl na mě hodný.“ To ale nelibě nesl chlapcův otec, který se při participantových návštěvách o partnerovi matky vyjadřoval často vulgárně. „Vadilo mi to, protože jsem Romana měl rád, někdy jsem tam nechtěl ani chodit.“ Postupně otce vztek na matku opouštěl, a kvůli svému synovi spolu začali svůj vztah dávat do pořádku. Jonáš byl rád, že už nemusí poslouchat, jak jeden druhého haní a že spolu dokáží normálně komunikovat. „Předtím na sebe byli zlí, bylo to hodně špatné, ale později už v pohodě.“

V současné době žije Jonáš stále s matkou a s jejím partnerem Romanem. Matka si s novým partnerem pořídila další dítě (syna), kterého má participant moc rád. Otec si po několika letech našel novou přítelkyni, se kterou před nedávnem začal bydlet ve společné domácnosti. Vztah mezi matkou a otcem Jonáše je natolik dobrý, že se společně navštěvují. S partnerem matky má participantův otec nyní přátelský vztah.

6. 1. 1 Výstupy a závěr analýzy

První případová studie byla věnována Jonášovi. Rozvod rodičů Jonáš prožíval ještě v předškolním věku. Vzhledem k tomu, že mu bylo pouhých pět let, zapamatoval si pouze některé okamžiky. Jelikož byl rozvod rodičů zapříčiněn nevěrou, byla situace mezi manželi napjatá. Participant si z doby ještě před rozvodem zapamatoval jeden konflikt, při němž byl jeho otec poraněn. Dá se předpokládat, že rozepří si pamatuje především, kvůli poranění. Vzhledem k tomu, že chlapec nerozuměl, proč se tak stalo, byl z celé situace vyděšený. Jakmile matka s participantem otce opustila, prožíval chlapec strach z toho, že již svého tátu neuvidí a často plakal.

Z analýzy je patrné, že Jonášovi bylo nepříjemné, jak se otec o matce a jejím novém partnerovi vyjadřuje. Chlapec se najednou ocitl v situaci, kdy nechtěl oponovat otcí. Zároveň ale měl svou matku rád a nerad slyšel, jak špatně o ní otec mluví, a z tohoto důvodu nechtěl svého otce mnohdy vídat. Když s ním však nebyl, stýskalo se mu po něm a bylo mu ho líto, protože zůstal sám.

Závěrem lze říci, že participant navzdory svému nízkému věku rozvod rodičů intenzivně prožíval. Projevily se u něj pocit strachu, doprovázeny pláčem a nepochopení nastalé situace. Vzhledem ke špatnému vztahu mezi oběma rodiči po rozvodu musel často poslouchat vzájemné hanění, což mu bylo nepříjemné. Jelikož měl oba rád, nechtěl ani s jedním souhlasit, zřejmě proto, že si nepřál mít s žádným z nich špatný vztah.

6.2 Kristýna

Druhá případová studie se věnuje Kristýně. 23letá Kristýna bydlí ve větším městě a žije se, jako telefonní operátorka. Pochází ze čtyřčlenné rodiny a má ještě o pět let mladší sestru, která v současnosti studuje střední školu. Matka pracuje, jako úřednice a otec je podnikatel.

Participantka vyrůstala až do páté třídy základní školy, tedy do svých 11 let, společně s otcem, matkou i sestrou dohromady v jedné domácnosti. Rodiče se v té době rozhodli pro rozvod. Soud při rozvodovém řízení přihlédl k přání obou rodičů a nezletilou Kristýnu a její sestru svěřil do střídavé péče.

Před rozvodem rodiče Kristýny nedávali znát, že by v jejich vztahu nastaly nějaké těžkosti. Kristýna si však několikrát všimla, že se oba častěji scházejí v kuchyni, kde si na papír zaznamenávali různé poznámky o tom, jak řešit nastalý vztahový problém. Participantka ale uvádí, že těmto poznámkám nepřikládala váhu, jelikož mezi nimi nezaslechla žádnou hádku, která by naznačovala ukončení jejich vztahu.

Nakonec však došlo na rozvod. Kristýna tvrdí, že samotný rozvod nijak těžce neprožívala, protože se rodiče spolu snažili velmi dobře vycházet. Jedinou nepříjemnou věcí, kterou s sebou rozvod nesl, bylo stěhování ze společného bytu do domu babičky. K babičce se přestěhovala Kristýna společně s matkou a mladší sestrou.

Jelikož Kristýna navštěvovala základní školu v místě bydliště, žila přes týden s matkou a víkendy trávila s otcem ve vedlejším městě. Rodiče se na tomto společně domluvili, aby Kristýnu ušetřili dojíždění do školy. Navzdory rozvodu rodiče mezi sebou udržovali přátelský vztah. Kristýna zmiňuje, že dokonce ještě několik Vánoc po rozvodu trávili všichni společně. „Bavili se spolu normálně. Dokonce po tom, co se rozvedli, jsme trávili několik Vánoc po sobě všichni společně. Rodiče nechtěli, abychom si mezi nimi vybírali. Normálně se spolu bavili, akorát každý spal v jiné místnosti.“

S odstupem času se Kristýna chtěla dozvědět víc o tom, proč se její rodiče rozvedli. „Chovali se k sobě pořád stejně, tak jsem tomu nerozuměla.“ Matka jí sdělila, že její otec nebyl v mnoha ohledech zodpovědný a dostatečně svědomitý, což jí ve vztahu začalo čím dál víc vadit. Otec participantce na stejnou otázku odpověděl pouze to, že vztah mezi nimi už delší dobu nefungoval a přestali si navzájem rozumět.

Po několika letech si oba rodiče našli nové partnery. Kristýna, jak sama tvrdí, byla k matčíným partnerům více odtažitá a nebrala je příliš vážně. Otcovy partnerky vnímala o poznání lépe, jelikož to byly ženy, našla si k nim rychleji cestu.

Participantka již žije sama s přítelem. Matka Kristýny je znovu vdaná a se svým novým manželem vychovává jejich společného syna. Kristýna se hlavně kvůli svému bratrovi snaží matku navštěvovat několikrát do měsíce. Otec je v současné době sám a participantka jej vidá zhruba jednou za dva měsíce. Dle jejich slov jí rozvod rodičů nijak negativně nepoznamenal, protože se k sobě i po něm chovali hezky.

6.2.1 Výstupy a závěr analýzy

Druhá případová studie se týkala Kristýny, která si rozvodem rodičů prošla v mladším školním věku. Z rozhovoru je patrné, že samotný rozvod Kristýna nijak zvlášť negativně nevnímala. Rodiče se snažili své děti ušetřit, jakýmkoliv hádkám, což participantce nedávalo důvod pociťovat obavy z jejich následného rozvodu. Rovněž po ukončení jejich manželského soužití se otec i matka k sobě chovali přátelsky, především proto, aby jejich rozhodnutí mělo na obě děti co nejmenší dopad. Vzhledem k tomu, že se rodiče k sobě chovali stejně dobře jako před rozvodem, nedokázala pochopit, proč k rozvodu nakonec došlo. Z analýzy rovněž vyplývá, že jedinou nepříjemnou věcí, kterou Kristýna, kvůli rozvodu prožívala, bylo stěhování ze společného bytu. Rovněž je patrné, že nové partnery matky participantka přijímala obtížněji než nové partnerky otce.

Závěrem je možno konstatovat, že rozvod rodičů Kristýny v ní nevyvolal přílišné negativní emoce ani chování. Nejtěžší chvílí pro ni bylo stěhování a přijímání nových partnerů matky. Kromě toho také nedokázala pochopit důvod rozvodu, protože rodiče měli i po něm mezi sebou velmi dobrý vztah.

6.3 Vojtěch

Třetí případová studie se zabývá Vojtěchem. Vojta je 22letý mladý muž, který pochází z menšího města na Moravě. V současné době studuje na vysoké škole s technickým zaměřením a příležitostně dochází na brigády. V době rozvodu navštěvoval Vojta poslední ročník základní školy. Participant pochází ze čtyřčlenné rodiny, má o dva roky mladšího bratra. Matka Vojty pracuje jako sociální pracovnice v přímé péči, otec pracoval jako svářeč

v jedné z českých firem a bratr v době rozvodu navštěvoval základní školu, nyní pracuje a živí se jako kuchař.

Vojtěch žil do svých 16 let v domácnosti společně se svou matkou, otcem a bratrem. V jeho 16 letech se rodiče rozhodli pro rozvod. Při rozvodu rodičů soud odsouhlasil střídavou péči, na které se do té doby ještě manželé vzájemně domluvili.

Participant si vzpomíná že ještě, než mu rodiče sdělili, nezvratnost rozvodu, zaslechl jednoho večera jejich hádku. „Vím, že jsem ležel doma v posteli a oni odněkud přišli domů a hádali se a bavili se o rozvodu. A vím, že se to potom nějak táhlo, než nám to vůbec řekli.“ Jelikož ale ani jeden z rodičů netušil, že Vojta jejich hádku zaslechl, snažili se dělat, že je jejich vztah v pořádku. Uvádí, že den po nechtěném vyslechnutí rozepře mezi rodiči seděl ve škole a neustále nad ní přemýšlel „Měl jsem z toho špatný pocit, byl jsem z toho smutný, pořád jsem o tom přemýšlel, ale nerozuměl jsem tomu, byl jsem takový zmatený.“ Vojtěch se se svým trápením nesvěřil v té době ani jednomu z rodičů, ale svým vrstevníkům ze školy.

Než došlo k samotnému rozvodu odstěhoval se otec Vojty od rodiny. Tehdy Vojtovi začalo docházet, že je jejich vztah opravdu špatný. Po odchodu otce vyžadovala matka, aby danou situaci přišel dětem vysvětlit osobně on, jelikož rozvrat jejich vztahu zapříčinil. „Mamka si přála, aby nám to řekl on, aby ona nebyla ta špatná.“ Vzhledem k tomu, že Vojta už delší dobu věděl, že vztah otce a matky je špatný, snažil se s tím srovnat, i když byl z jejich rozchodu smutný.

Do rozvodu se však oba rodiče snažili, aby se vztah s jejich dětmi nijak nezměnil. Otec bral oba chlapce na výlety a trávil s nimi čas jako dřív. Matka taktéž usilovala o to, aby v tak těžké situaci byla pro Vojtu a jeho bratra oporou. Věnovala se jim, jak jen mohla. Dokonce i několik měsíců po rozvodu spolu oba rodiče udržovali přátelský vztah, za což byl Vojta rád.

Vše se ale změnilo, když si participantova matka našla nového přítele, který byl ale zároveň dobrým kamarádem jeho otce. V ten moment se s Vojtěchem a jeho bratrem přestal stýkat. Přestal jevit jakýkoliv zájem, jak participant sám udává. Když už se s otcem občas setkali, tak jejich matku jen hanil, což ve Vojtovi vzbuzovalo nepříjemné pocity a vztek, jelikož svou matku měl rád a vinu za rozvod přisuzoval otcově nevěře.

Nového přítele matky Vojta a jeho bratr respektovali. To se nedá říct o přítelkyni otce, se kterou otec začal bydlet již během rozvodového řízení. „Nebрал jsem otcův nový vztah zrovna pozitivně.“ Vzhledem k nevyrovnání se s novým otcovým vztahem, přestal participant otce navštěvovat. Přerušování kontaktu trvalo zhruba rok, ačkoliv byli oba chlapci svěřeni do střídavé péče. Vojta odmítal, jakýkoliv kontakt. „Vše bylo na domluvě, ale nechtěl jsem, nechtěl jsem docházet do tátova nového bydliště. Vůbec jsem ho nechtěl vidět.“

Zhruba po roce se Vojta s otcem sešel, protože mu začal chybět a otcův nový vztah do jisté míry už vstřebal. Začali se opět vídat a jednou za čas společně i s Vojtovým bratrem podnikli nějaký výlet. Participant uvádí, že se situace mezi ním a otcem začala více zlepšovat, až když ho vzal otec do svého zaměstnání na letní brigádu. V té době se s otcem opět sblížili a udržovali, dle jeho slov kamarádský vztah. Vojtěch udává, že rozvodem jeho rodičů získal lepší vztah s matkou a bratrem „více se ten vztah mezi námi propojil.“ Tuto změnu přisuzuje především několika měsíčnímu nezájmu ze strany otce.

V současné době Vojtěch stále studuje a připravuje se na budoucí povolání. Již nežije se svou matkou a bratrem v jedné domácnosti. Přestěhoval se s přítelkyní do nového bytu. S matkou má vztah momentálně skvělý a stále se navštěvují. Otec bohužel participantovi před několika lety zemřel, stále na něj v dobrém vzpomíná.

6.3.1 Výstupy a závěr analýzy

Ve Vojtěchově případě byl rozvod zapříčiněn nevěrou ze strany otce. S tím se Vojtěch nedokázal dlouhou dobu vyrovnat. Uvádí, že po zaslechnutí hádky mezi rodiči ještě před rozvodem, prožíval smutek, zmatek, protože nechápal, co se v jejich vztahu děje a jak to bude dál. Snažil se ale zároveň celou situaci a důvod rozvodu pochopit.

Vzhledem k věku, ve kterém se participant v době rozvodu rodičů nacházel, tedy v období dospívání (pubertě), pocíval potřebu svěřit pocity, které prožívá svým přátelům. Z analýzy vyplývá, že Vojta měl po rozvodu radost, že spolu oba rodiče udržují přátelský vztah. Následně nesl velmi špatně situaci, když se otec přestěhoval ke své nové partnerce. Jak sám popisuje, nepřijal jejich vztah příliš pozitivně.

Jelikož se Vojta odmítl ztotožnit s výběrem otcovy nové životní partnerky, přerušil s ním veškerý kontakt a odmítl docházet do jeho nového bydliště. Dá se předpokládat, že chlapec zaujal tento postoj především proto, že otcova nová životní partnerka byla důvodem

rozvodu jeho rodičů. Tudíž jí z části přisuzoval vinu za rozpad rodiny. Z výzkumu je rovněž patrné, že Vojtěch po delší odluce od otce pociťoval stesk a nutnost dalšího navázání kontaktu s ním. Po znovunavázání kontaktu se jejich vztah začal zlepšovat, což ho těšilo.

Závěrem je možno konstatovat, že rozvod v životě Vojty probudil pocity smutku, vzteku, také zmatek a zavržení jednoho z rodičů. Následně také zavržením neméně důležitý pocit stesku. Je patrné, že se rozvodem zásadně změnil do té doby idylický vztah mezi Vojtěchem a otcem. K velké změně rovněž došlo ve vztahu s matkou. Jejich vztah se utužil a vzájemně víc propojil.

6.4 Kateřina

Čtvrtou případovou studií je Kateřina. Kateřina je 25letá žena z menšího města na severu Moravy. V současné době pracuje jako bankovní úřednice v jedné z českých bank. Pochází ze čtyřčlenné rodiny a má o 3 roky mladší sestru. Matka pracuje jako úřednice v cestovní kanceláři, otec je podnikatel a sestra v době rozvodu navštěvovala střední školu, nyní pracuje jako kontrolorka kvality. Až do svých 19 let žila Kateřina s rodiči a sestrou v jedné domácnosti. Zhruba pár měsíců po dovršení 19 let se rodiče rozvedli. Od té doby žila Kateřina ve společné domácnosti pouze s matkou a mladší sestrou.

Kateřina si z doby před rozvodem vzpomíná, že se vztah mezi otcem a matkou začal lehce zhoršovat „Viděla jsem, že už to mezi nimi není jako dřív. I když před námi se snažili dělat, že je vše v pohodě, úplně v pohodě to nebylo“. Problémy, které v manželství jejich rodičů nastaly, přisuzuje hlavně narůstajícím dluhům z otcova podnikání.

Vzhledem k dluhům se oba rodiče rozhodli rozvést, aby Kateřina a její sestra byly proti dluhům ochráněny. Rozvod Kateřina vnímala jako papírový, jelikož se rodiče rozváděli hlavně kvůli majetkovému vyrovnání a hodlali spolu i nadále setrvat jako partneři.

Vše se ale změnilo, když je otec ze dne na den opustil. Odešel z domova a další tři měsíce o sobě nedal vědět. V tu chvíli participantka dle svých slov začala pociťovala vztek, nejistotu a zároveň strach o svého otce. Popisuje, že první týdny po otcově odchodu byly těžké. Netušila, co bude dál, jak je matka všechny uživí z malého platu. Především přemýšlela, zda se k nim otec někdy vrátí zpátky. „Viděla jsem, že se mamka trápí, kvůli tomu, že se taťka neozývá. To mě moc mrzelo.“

Právě tíživá finanční situace byla důvodem, proč musela Kateřina společně s matkou a sestrou opustit byt, ve kterém od malička vyrůstala. „Rozvod rodičů mě připravil hlavně o domov. Museli jsme se dvakrát stěhovat do menšího bytu. Naštěstí mamka nám pokaždé dokázala vybudovat střechu nad hlavou.“ Druhé stěhování bylo pro ni však na dlouhou dobu poslední. Kateřina se společně se sestrou a matkou usadila v menším bytě nedaleko centra města, kde si začaly dávat svůj život dohromady.

Participantka s odstupem času obdivuje svou matku za to, že vzhledem k tíživé životní situaci se o ně dokázala postarat a vybudovat znovu střechu nad hlavou, ale ona sama odchod otce prožívala velmi těžce.

Po třech měsících a dvou stěhováních se otec rodině ozval. Sdělil jim, že od nich odešel, protože celou situaci kolem dluhů z podnikání psychicky nezvládal. Odletěl údajně do Norska, kde si našel novou práci. Když se Kateřina na důvod jeho odchodu ptala, řekl, že se na něj její matka „vykašlala“, když ji nejvíc potřeboval. Participantka to ale vnímala odlišně „Já to vnímám jinak. Mamce tady zůstaly dvě děti, my jsme přicházely se ségrou a chtěly po mamce jednou na měsíčník, jednou na svačinu, no a když už mamka neměla z čeho brát, tak co jako? Co měla dělat? Takže si myslím, že to pro mamku a pro nás bylo těžší.“

Uvádí, že s odstupem času se její vztah s otcem začal zlepšovat, občas jí a sestře dokonce ze zahraničí zavolal a několikrát také do České republiky přiletěl. Kateřina ale uvádí, že ačkoliv otec do České republiky přiletěl na delší dobu, strávila s ním jen pár hodin. Údajně se otec vymlouval, že má ještě spoustu jiného zařizování, takže delší čas s ní trávit nemůže. „I když jsem se s ním setkala, tak jsem spíše mluvila a vyvíjela aktivitu já. Přijde mi, že k nám znovu hledal cestu.“ Kateřina dále popisuje, že vztah mezi otcem a matkou se nijak nezlepšil, spíš došlo ještě k většímu odcizení a jejich konfliktu. Otec se podle všeho chtěl k její matce vrátit. Ta s odstupem času nabyla vědomí, že každému z nich je lépe samotnému a o znovunavázání jejich partnerského vztahu nestála, a to nesl velmi nelibě. Kateřina se domnívá, že právě tehdy nejspíš utrpělo otcovo mužské „ego“.

„Mrzelo mě, že spolu nejsou, ale taky jsem viděla, že se jednomu bez druhého daří líp. Dokonce jsem oběma i řekla, že jim přeju, ať jsou zase šťastní, i když už spolu nežijeme dohromady.“

Ačkoliv byl otec daleko, chtěla participantka, aby s ní prožíval důležité okamžiky, jakými pro ni byla bezpochyby promoce. „Když jsem ho pozvala, vymlouval se a nejevil

zájem, přitom s dovolením kvůli každé blbosti sem jezdí.“ Kateřina si však myslí, že časové vytížení nebylo pravým důvodem. Vzhledem k tomu, že otec je velmi nesdílný, pravý důvod jeho neúčasti se nedozvěděla.

V současné době Kateřina již nežije se svou matkou a sestrou, ale pořídila si byt se svým snoubencem a společně připravují svatbu. Rozvod rodičů byl pro Kateřinu, jak sama tvrdí, velkou zkušeností pro život. Míní, že si díky finanční situaci po rozvodu rodičů nyní váží více hodnoty peněz, a i drobné problémy ve vztahu s partnerem se snaží řešit na rovinu a hned.

Její otec stále žije v Norsku a s participantkou a její sestrou se vídá zhruba čtyřikrát do roka. Svatba jeho dcery jej údajně těší a Kateřina se ho na dálku snaží zapojit do jejich příprav. Participantka také uvádí, že z otcovy strany došlo k posunu v komunikaci, několikrát do týdne ji kontaktuje přes sms zprávu nebo ji zavolá, což ji těší. S matkou má stále dobrý vztah, který se i přes odstěhování v ničem nezměnil.

6.4.1 Výstupy a závěr analýzy

Ve čtvrté případové studii bylo snahou zachytit období před rozvodem, během rozvodu a po rozvodu rodičů Kateřiny. Především bylo cílem přiblížit jaké chování, pocity a postoje se u participantky v mladší dospělosti v důsledku rozvodu rodičů objevily.

Z analýzy výzkumu vyplývá, že participantka rozvod svých rodičů ze začátku vnímala spíše jako nutnou ochranu proti dluhům. V momentě, kdy je otec opustil, jí došlo, že ne vše bylo v pořádku, jak se na první pohled zdálo. Po odchodu otce cítila strach, vztek a nejistotu z toho, jak se bude její život dál vyvíjet.

Následně těžce nesla stěhování z bytu, ve kterém vyrůstala, jelikož ztratila domov, který byl pro ni do té doby jednou z mála jistot. Zároveň vzhlíží ke své matce, obdivuje především to, že se o ni a sestru dokázala finančně postarat a vybudovat jim od základů nový domov.

Z výpovědi je také patrné, že participantka vysvětlení důvodu otcova odchodu vnímala, jako nedostačující a situaci, ve které je zanechal, jako mnohem tíživější. Navzdory tomu účastnice výzkumu cítí potřebu s otcem udržovat kontakt a sdílet důležité životní okamžiky. Mrzí ji ovšem, že otec nejeví příliš velký zájem. Dokladem je neúčast na promoci Kateřiny.

Z analýzy rovněž vyplývá, že rozvod rodičů s odstupem času považuje za dobrý krok a dle svých slov se s ním vyrovnala. Zkušenost z rozvodu rodičů ji naučila efektivněji řešit vztahové problémy.

6.5 Závěr případových studií

Z případových studií vyplývá, že v období před rozvodem, během rozvodu a po něm se u participantů projevovaly různé emoce a chování. Pokud tyto emoce a chování srovnáme s odbornou literaturou, je více než zřejmé, že se v mnoha případech zcela shodují.

Například smutek a plačtivost, které se projevovaly u prvního participanta popisuje Warshak ve své publikaci. Rovněž zlost na rodiče, který svou nevěrou zapříčinil rozpad rodiny je častým projevem dítěte (Smith, 2004). Zlost, kterou pociťuje, směřuje také na nového partnera jednoho z rodičů, kterému přikládá vinu za rozvod. Ztráta jistoty, bezpečí, lhostejnost nebo dokonce strach zažívali jednotliví participanté při rozvodu svých rodičů, také o těchto projevech jsme se mohli již dočíst v teoretické části této práce.

Je nutno podotknout, že všechny výše uvedené aspekty jsou velkou zátěží pro šťastný vývoj dítěte.

Závěr

Záměrem mé bakalářské práce bylo přiblížit, co vše s sebou rozvod v rodině přináší. Především jsem se snažila zachytit, jaký vliv, ať negativní či pozitivní může mít na život dítěte, které jím prošlo. Psáním této práce jsem si uvědomila, že samotným rozvodem vše nekončí, ba naopak začíná. Mnoho partnerů se domnívá, že podepsáním rozvodových papírů a odchodem ze soudní síně končí celý jejich přechodí společný život. Nicméně je na místě si uvědomit, že teprve teď začíná nekonečné domlouvání o výchově jejich společného dítěte. Dítě přece nechce přijít ani o jednoho z nich. Přeje si být s oběma dohromady. Co se týče kontaktu s jedním z rodičů, domnívám se, že je o něj dítě mnohdy ochuzeno a tím i o mnoho hodnot ošizen.

Dítě potřebuje především pevný domov a o ten právě v důsledku rozvodu přichází. Z analýzy případových studií, které jsem prováděla je zřejmé, že na otázku, co se v jejich životě vlivem rozvodu změnilo, odpověděli všichni čtyři participanti, že přišli především o domov. Je nutno říci, že by rodiče měli být více empatictí, protože rozpad jejich vztahu netíží pouze je, jak si většina z nich domnívá, ale zatíží především jejich dítě.

Dítě prožívá často pocity nejistoty z toho, jak se jeho život po rozvodu rodičů bude dál vyvíjet. Většinou ho trápí pocit strachu a vzteku na jednoho nebo oba rodiče, protože o žádného z nich nechce přijít. Položme si ruku na srdce, které dítě si přeje, aby se jeho rodiče rozvedli? Dítě touží především po pocitu bezpečí a jistoty, že má oba rodiče pohromadě. Právě o bezpečí a jistotu vlivem rozvodu přichází. Toto je pro dítě z rozvedené rodiny dle mého názoru nejtěžší. Často přijde o každodenní kontakt s rodičem, se kterým předtím trávilo čas neustále. Následně se dítě trápí steskem a následkem je plačtivost.

Pro dítě nemusí být nejdůležitější, aby jeho matka a otec spolu setrvali v manželství. Bezpochyby důležité je, aby vědělo, že i když spolu rodiče nežijí dohromady, mají ho pořád stejně rádi.

Seznam literatury a použitých zdrojů

1. FIDGOR, H., 2001. *Kinder aus geschiedenen Ehen: Zwischen Trauma und Hoffnung*. Mainz: Mathias – Grunewald – Verlag, ISBN 3-7867-1529-7.
2. HENDL, J., 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, ISBN 80-7367-040-2.
3. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V., 2001. *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, ISBN 80-7315-004-2.
4. KRAUS, B., 2008. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, ISBN: 978-80-7367-383-3.
5. LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D., 2006. *Vývojová psychologie*. 2. aktualiz. Vyd. Praha: Grada Publishing, ISBN: 978-80-247-1284-0.
6. MATOUŠEK, O., 2008. *Slovník sociální práce*. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, ISBN 978-80-7367-368-0.
7. MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z., 2002. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, ISBN: 80-247-0332-7.
8. MIČIENKA, M., 2003. *Příruční slovník občana*. Vyd. 2. Praha: Sociologické nakladatelství. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), ISBN 80-86429-17-2.
9. MIOVSKÝ, M., 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, a.s., ISBN 80-247-1362-4.
10. NOVÁK, T., 2012. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, ISBN 978–80-247-4110-9.

11. PAVLÁT, J., 2011. *Dlouhodobé následky rozvodu pro děti*. [online]. Česká a slovenská psychiatrie: časopis psychiatrické společnosti ČLS JEP a psychiatrické společnosti SLS. Praha: Galén, 107(5). ISSN 1212-0383. [cit. 18. 2. 2018].
Dostupné z: <http://www.cspsychiatr.cz/detail.php?stat=739>
12. PLAŇAVA, I., 1994. *Jak se (ne)rozvádět*, Praha: Grada Publishing, ISBN: 80-7169-129-1.
13. RUDOLPH, J., 2009 *Ty jsi moje dítě. „Cochemská praxe“ – cesty k lidštějšímu rodinnému právu* [online]. Drážďany: přeložil Tomáš Podivínský, generální konzul České republiky v Německu, mysletenadeti.cz, 2016 [cit. 4. 4. 2018]. Dostupné na: <https://www.mysletenadeti.cz/blank>
14. ŘEZNÍČEK, D., 2016. *Sporný versus nesporný rozvod manželství* [online]. [cit. 2018-03-17]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/sporny-versus-nesporny-rozvod-manzelstvi-102613.html>
15. SMITH, H., 2004. *Děti a rozvod*. Vyd. 1. Praha: Portál, ISBN 80-7178-906-2.
16. ŠPAŇHELOVÁ, I., 2010. *Dítě a rozvod rodičů*. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, ISBN 978-80-247-3181-0.
17. ŠVAŘÍČEK, R., ŠEDOVÁ, K., A KOL. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
18. TRNKA, V., 1974. *Děti a rozvody, studie o adoptovanosti dětí z rozvrácených rodin*. Vyd. 1. Praha: Avicenum. Zdravotnické nakladatelství, n. p... 218 s. ISBN 08-083-74.
19. WARSHAK, R., A., 1995. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Vyd. 1. Praha: JAN, ISBN 80-855229-16-5.
20. WARSHAK, R., A., 1996. *Revoluce porozvodové péči o děti*. Praha: Portál, ISBN 80-7178-089-8.

21. WARSHAK, R., A., 2004. *Jak neotrávit děti rozvodem*. Vyd. 1. Praha: TRITON s.r.o., ISBN 80-7254-558-2.

22. Zákon č.89/2012Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: CODEXIS [právní informační systém]. Atlas consulting, © 2016 [cit. 15. 2. 2018]. Dostupné z: <http://zakony.centrum.cz/obcansky-zakonik-novy/cast-2>